

УДК 336.148

Теремцова Н.В.

СТАДІЇ І ЕЛЕМЕНТИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

У статті розглянуто передумови виникнення та розвитку бюджетного процесу, досліджено питання щодо поняття бюджетного процесу в юридичній науці, приділено увагу історичному розвитку Державного бюджету, який має досить тривалу історію становлення й розвитку.

Ключові слова: бюджетний процес, стадії та елементи бюджетного процесу, Державний бюджет.

Визначення елементів і стадій юридичного процесу в фінансовому праві, що до повної міри є метою статті, має не лише наукове, але й практичне значення. Тривалий час країни світу існували не маючи бюджету. Приватноправові і публічноправові елементи у період виникнення держави не розрізнялися, тому монархи дивилися на доходи, які вони отримували, як на свою особисту власність.

Перші спроби розділити приватноправову і публічноправову власність були здійснені в Київській Русі. Зокрема, княгиня Ольга, збираючи данину, розподіляла її на дві частини: одну з них залишала для себе і тримала у Вишгороді, а іншу - відправляла до Києва. Можна стверджувати, що та частина, яку відправляли до Києва, і становила бюджет країни.

Відокремлення приватної власності від публічної в країнах Європи відбувалося протягом XIII - XIV століть.

Перші відомості щодо існування загальних і міських кошторисів в Росії відносяться до 1645 року [1, с. 24]. Проте, можна стверджувати, що в Російській імперії приватноправові і публічноправові елементи не розділялися аж до кінця XVIII століття. На початок XIX століття і Росія, і всі держави Європи мали свій державний бюджет, де було відображено, насамперед, доходи та видатки казни на поточний рік. За структурою та збалансованістю, а також за розмірами бюджету судили про економічний потенціал держави, стан її фінансових ресурсів, платіжоспроможність.

Слід звернути увагу на те, що розробка такого важливого, документу як бюджет здійснювалася занадто нерегулярно. У Росії, наприклад, вагому роль в розвитку фінансово - правового мислення відіграв М. М. Сперанський (1772-1839 рр.), державний діяч доби Олександра I та Миколи I, автор чисельних проектів державних перетворень, в тому числі й фінансових [2, с. 15].

У написаній ним у 1810 році записці під назвою "План фінансів", яка вперше вносила порядок і наукову систему в управління фінансами Росії, М. Сперанський запропонував надати державному бюджету законодавчого характеру, подушні податі замінити прибутковим податком, оподаткувати осіб, які використовують домашню прислугу, від винного відкupu перейти до акцизної системи, створити центральний банк і випустити кредитні гроші з метою розвитку промисловості, торгівлі і сільського господарства. "План фінансів", на думку М. Сперанського, був спрямований на значне

поліпшення фінансового становища країни і підняття курсу паперового рубля, що катастрофічно сповзав до низу. Цей план був підтриманий Державною радою, але через протидію консервативних дворянських кіл, його не було реалізовано. У лютому 1812 року М. Сперанський для покриття фінансового дефіциту запропонував ввести прогресивний податок на велике землеволодіння, що визвало нову хвилю незадоволення політикою великого реформатора і обумовило його падіння [3, с. 24].

У "Плані фінансів" М. Сперанським було запропоновано класифікацію видатків: на необхідні, корисні, надмірні, надлишкові та некорисні. Регулярно фінансові плани, в основу яких покладено "План фінансів" М. М. Сперанського почали складатися Міністерством фінансів (створеним у 1802 році) з 1811 року.

У період з 1918 по 1922 роки в Україні робились спроби створити власну бюджетну систему. Спочатку Українська Центральна Рада протягом 14 місяців свого існування, а потім більшовицький уряд спробували оволодіти бюджетним процесом, але ці спроби з різних причин не мали успіху. Про повну державну незалежність, а водночас і про власний бюджет ніхто питання не ставив [4, с.29].

Перші згадки про фінансові органи України з'являються у добу гетьманства Павла Скоропадського. Законом "Про тимчасовий державний устрій України" передбачалось, що державний устрій України і порядок керування мають ґрунтуватися на Законі "Про Фінансову Раду" [5, с. 84], де в пункті 38 було зазначено, що Фінансова Рада є вищою народною інституцією у справах державних кредитів і фінансової політики. [5, с.86]

З проголошенням Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 року), на представницькі органи покладалося регулювання грошової системи і організація фінансового господарства Республіки та державний контроль над правильністю, закономірністю і доцільністю грошових витрат [6, с. 140-141].

Одночасно ухвалений Радою Народних Міністрів закон про Державну Народну Раду Української Народної Республіки від 12 листопада 1920 року, (частина IV, стаття 22) до компетенції Державної Народної Ради відніс обговорення бюджету Республіки та всіх асигнувань з Державної Скарбниці. Обрахунок державних прибутків і видатків повинен бути внесений не пізніше початку другої сесії; передбачалося розглянути звіт Державного Контролю по виконанню бюджету попередніх років, а також по всіх прибутках і видатках з Державної Скарбниці [7, с. 91].

Конституція СРСР, передбачала створення єдиного бюджету, до складу якого входили бюджети союзних республік. Основні положення Конституції були конкретизовані в законодавчих і підзаконних актах. Зміст бюджетного законодавства полягав у: а) єдності бюджетної системи; б) централізації податкового законодавства і регламентації видатків; в) включення бюджетів союзних республік до складу єдиного державного бюджету; г) затвердження зведеного бюджету верховними органами Союзу РСР [8, т. 2].

В умовах Союзу РСР державний бюджет України виконував підпорядковану роль у розподільчих процесах. Він був інструментом перерозподілу ресурсів між галузями господарства республіканського підпорядкування і різними соціальними групами населення на території України, а також між територіями в середині республіки [4, с. 30].

Правомірність існування категорії і інституту бюджетного процесу в юридичній науці оспорюється і сьогодні. Багато авторів кращих наукових праць в юридичній науці поверхнево відображають формування бюджетного процесу. Категорії і інститути складання, затвердження, виконання (або наповнення державної казни), контролю, в даний час визнаються і аналізуються. Але їх органічно взаємообумовлене існування в межах єдиного бюджетного процесу, як категорії і інституту фінансової науки, не знаходить свого точного відображення.

Співіснування об'єктивної категорії фінансів і бюджету дослідниками визнається, але існування самостійної науки, яка вивчає і пізнає ці об'єкти науки, вперто не визнається, хоча інтуїтивно і підсвідомо допускається.

Витоки теорії бюджету виходять із Англії і Франції з подальшим проникненням до всіх цивілізованих країн.

Французький дослідник Гастон Жез у своїх працях відзначає, що початковим пунктом існування бюджету було положення, що податок підлягає схваленню з боку представників платників податків. Після того, як це положення було сприйнято, а це далось не легко, представники платників податків почали доводити, що право вогутання податків включає в себе і право нагляду за витрачанням зібраних грошових коштів, обговорення мотивів, що викликають необхідність такого податку. Вони добилися визнання за ними права обговорення всіх доходів і витрат без виключення, і тим самим завоювали собі право регулярно вогутати доходи і витрати держави. Саме з цього бюджет почав своє існування [9, с. 6].

Бюджет – старовинне норманське слово, що означало "шкіряний мішок". За давніх часів в Англії канцлер казначейства приносив до парламенту для перевірки мішок із документами і виголошував промову. Згодом назва мішка перейшла на документ, і виймання документу почали називати відкриттям бюджету [10, с. 465].

Зазначимо, що у фінансовій науці роль бюджету в діяльності держави, чітко визнається. Не дивлячись на те, що система централізованого управління публічними фінансами має досить давню історію, сам термін "бюджет" в економічній і юридичній науці почали застосовувати відносно недавно - на початку XIX століття. Під бюджетом почали розуміти акт, який містить попереднє схвалення державних доходів та видатків. Ідея бюджету дуже швидко розвивалася і перетворилася на вищий законодавчий акт, що зобов'язує виконавчу владу дотримуватися його. Закон надавав право контролювати увесь бюджетний процес.

На сьогодні бюджет є невід'ємною частиною прибутків і витрат будь-якої країни з республіканською формою правління, і господарювання ведеться згідно затвердженому урядом плану, на підставі чинного законодавства. У кожній країні державний бюджет має свої особливості, які залежать від державного устрою, адміністративної системи, рівня розвитку економіки, а також її структурних особливостей.

У бюджеті законодавчо виражена воля і доля всього народу та всієї держави.

Бюджет займає центральне місце в фінансовій системі будь-якої держави, забезпечує виконання завдань і функцій, що стоять перед державою, виступає дієвим механізмом фінансової політики держави. Вивчення досвіду зарубіжних країн щодо бюджетного процесу представляє сьогодні значний інтерес. Це знаходить своє відображення як у побудові бюджетної системи, так і в особливому порядку

формування та виконання бюджету. Регулювання відносин, що виникають при цьому, здійснюється за допомогою бюджетно-правових норм, що у сукупності складають бюджетне право.

Бюджет постійно розвивається та знаходиться в постійному русі. Послідовну зміну етапів, стадій розвитку можна у цілому визначити як бюджетний процес. При цьому необхідно підкреслити, що послідовність стадій не носить чисто механічного характеру, а регулюється нормами бюджетного права, які відображають послідовну зміну стадій, циклічний характер, зміну прав і обов'язків учасників бюджетного процесу.

Державний бюджет є ключовою правовою формою фінансової діяльності держави, вирішальною і провідною ланкою фінансової системи всієї країни. Він забезпечує існування держави, а також розвиток її економіки і культури.

Великий внесок у науку фінансового права зробили праці І. Х. Озерова – видатного російського вченого в галузі фінансів і фінансового права Московського університету. У своїх працях "Прибутковий податок в Англії" (1898 р.) і "Фінансове право" (1915) І. Х. Озеров досліджував проблеми оподаткування, структуру і форми державного бюджету, вплив фінансової системи на процеси економічного розвитку країни.

Особливе місце в розвитку фінансового права і підходів до вивчення бюджетного процесу належить М. А. Гурвічу, який здійснював загальну редакцію підручника з фінансового права (1940 р.), а пізніше видав навчальний посібник "Радянське фінансове право".

Вагомий внесок у науку фінансового права зробили такі видатні вчені, як Е. А. Ровінській, М. І. Піскотін, С. Д. Ципкін, В. В. Бесчеревних, Н. І. Химічева, Л. К. Воронова, Л. С. Малокотин та інші.

Із робіт, зазначених авторів, слід вирізнити монографію Єфима Абрамовича Ровінського "Основні питання теорії радянського фінансового права" (1960), в якій досліджувалися предмет і система фінансового права, фінансово-правові норми і фінансові правовідносини, визначалася фінансова діяльність держави, як діяльність по мобілізації, розподілу і використанні загальнодержавного грошового фонду в цілях народного господарства і підвищення матеріального рівня життя громадян.

Є. А. Ровінській продовжив лінію М. А. Гурвіча в розробці категорії "Фінансова діяльність Радянської держави". Дещо утрируючи його трактування фінансової діяльності Радянської держави, можна стверджувати, що вона була базована на фінансовій діяльності Радянської держави, спрямованої на мобілізацію грошових коштів і зосередження їх в одному глобальному фонді (казані), за відсутності будь-яких фондів у окремих громадян, які їдять з цього фонду - казана і повністю від нього залежать [11, с. 20].

Велика роль у розвитку науки фінансового права належить Михайлу Івановичу Піскотіну. У фундаментальній монографії "Радянське бюджетне право" М. І. Піскотін розглядає три основні питання: поняття бюджету, бюджетний устрій і бюджетний процес. Розкриваючи і визначаючи поняття бюджету, автор в цілому приймає усталену в науці і законодавстві думку, що бюджет можна розглядати як фінансовий план і фінансовий фонд в їх органічній взаємодії.

На думку М. І. Піскотіна, основна роль бюджету зводиться до того, щоб шляхом розподілу і перерозподілу національного доходу створювати загальнодержавні фонди грошових коштів в цілях реалізації задач і функцій держави. В епоху, коли централізація панувала у всіх структурах влади і адміністрації, пригнічувалася будь-яка ініціатива, автор виступав прихильником місцевого самоврядування і фінансової децентралізації. В спеціальному параграфі він обґрунтував право кожної адміністративно-територіальної одиниці на власний бюджет.

У роботі "Соціалізм і державне управління" М.І. Піскотін показав чудове знання радянської економічної дійсності за весь період функціонування більшовицької держави і піддав критиці (в окремих місцях в завуальованій формі) марксистсько-ленінську економічну доктрину. Автор зазначав, що нормальна "держава організовує економіку країни, але сама не стає частиною економіки" [12, с. 20].

У главі, що присвячена товарно-грошовим відносинам, він дослідив пріоритет горизонтальних зв'язків. Це було новаторським підходом до рішень цілого ряду завдань у сфері державного управління і управління фінансами.

Істотний внесок у розвиток науки внесла професор Саратовського юридичного інституту Ніна Іванівна Химічева.

У праці "Суб'єкти радянського бюджетного права", вона обґрунтувала теоретичні положення про суб'єктів бюджетного права, необхідність вдосконалення законодавства і практики бюджетної діяльності. "Суб'єкти бюджетного права, - пише Н.І. Химічева, - це носії бюджетних прав і обов'язків у сфері освіти і використанні загальнодержавного грошового фонду Радянської держави" [13, с. 15].

Хоча основні положення роботи Н. І. Химічевої стосуються такої категорії, як "загальнодержавний фонд грошових коштів", її аналіз бюджетного права відрізняється від аналогічного аналізу М.А. Гурвіча і Є.А. Ровінського. Вона приділяє велику увагу розгляду бюджетних повноважень і бюджетної компетенції адміністративно - територіальних одиниць. У цілому методичні посібники і статті про розвиток фінансового права і бюджетного процесу є вагомим внеском Н. І. Химічевої у розвиток юридичної науки.

Важливий внесок у науку фінансового права було зроблено професором Сергієм Дмитровичем Ципкіним. Його праці з податкового і бюджетного права, становлять великий інтерес. Необхідно звернути увагу на такі праці, як "Правове регулювання податкових відносин в СРСР" [14, с. 32], Доходи державного бюджету СРСР. Правові питання" [15, с. 16], "Фінансово-правові інститути, їх роль у вдосконаленні фінансової діяльності держави" [16, с. 39].

Необхідно звернути увагу на його монографічне дослідження про доходи державного бюджету. У роботі аналізуються джерела доходів державного бюджету, їх правова обґрунтованість; велику увагу приділяється питанню про методи і форми акумуляції грошових коштів до бюджету. Він робить тонкий юридичний аналіз особливостей платежів підприємств до бюджету, а також податків з населення.

Велике значення для розвитку фінансово-правової науки має наукова діяльність професора Лідії Костянтинівни Воронової. Її перу належить дві фундаментальні монографічні роботи: "Правові основи витрат державного бюджету в СРСР". – Київ, 1981, "Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин в народному

господарстві". - Київ, 1988. Особливий інтерес представляє перша монографія, так як в ній робиться спроба ретельно розібратися в інституті бюджетного фінансування.

Розглядаючи фінансову діяльність як різновид управлінської, Л. К. Воронова показує, що витрати держави є об'єктивно-необхідними, оскільки будь-яка функція держави може бути реалізована за умови її фінансування з бюджету. "Витрати держави як вид фінансової діяльності, - зазначає вона, - є методом здійснення його внутрішніх економічних, культурно-виховних, соціальних і зовнішніх функцій" [17, с. 19].

Серед інших дослідників слід виділити праці професора Льва Сергійовича Малокогіна. В його роботах із фінансового контролю дається широкий і ґрунтовний аналіз діяльності апаратів головних бухгалтерів, фінансових і ревізорських служб міністерств, відомств і підприємств. Дослідження проведено на основі матеріалів контрольної і судової практики.

Важливе значення для розвитку поняття бюджетного процесу в юридичній науці мають праці В.В. Бесчеревних, О.М. Горбунової, Т.С. Єрмакової, Л.А. Савченко, О.П. Орлюк, О. Кучерявенко, А.А. Нечай, Є.О. Алісова, Н. Сидорової, Л.П. Маслій та інших авторів.

Варто погодитись з думкою російського вченого Химічевою Н.І., що стосовно визначення поняття бюджетного процесу, найбільш доцільно дослідити стан його розвитку, стадій бюджетного процесу та їх взаємодії між собою [13, с. 5].

Значення поділу на стадії, як зазначає професор Химічева Н.І., є важливим в бюджетному процесі, а стадії процесу відображають логічну послідовність його розвитку. Чітке розмежування стадій бюджетного процесу сприяє більшій ефективності в правовому регулюванні бюджетних відносин і в застосуванні бюджетно-правових норм. Діяльність державних органів у галузі бюджету здійснюється постійно, певними етапами, в послідовності, що визначається законодавством. Ці етапи і мають назву стадій бюджетного процесу.

Різноманітні підходи в галузі бюджетного процесу матеріалізуються в монографіях, статтях, посібниках і навчальних посібниках, а в теоретичному плані - вони знаходять своє вираження в різноманітних наукових категоріях, концепціях, положеннях.

В юридичній літературі відображені різні підходи щодо визначення кількості стадій бюджетного процесу, та його змісту. Досліджуючи дане питання, автор дійшов висновку, що існує шість підходів, які узагальнено відображають результати всіх досліджень цієї проблематики. Саме вони є основними й найбільш вагомими в бюджетному процесі.

В Бюджетному кодексі України зазначено, що "Бюджет - план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду"; і що "Бюджетний процес - регламентована нормами права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України" [18, с. 8].

Звернемо, наприклад, увагу на те, що Федеральний бюджет США є досить складним фінансовим механізмом управління і контролю за діяльністю міністерств і відомств, що повністю визначає економічні основи державного будівництва і здійснює могутній вплив на стан економіки в цілому. За формою він є кошторисом усіх урядових доходів і витрат, що розподілені за джерелами надходжень, основних напрямках і програмах витрачання коштів. Усі бюджетні документи є результатом тривалої попередньої підготовки, що проводиться за участю кожного з міністерств і відомств виконавчої влади, а також шляхом консультацій із підрозділами Конгресу [19, с. 4].

Бюджет фактично є діяльністю уряду у грошових термінах, перспективним планом на певний період, засобом для проведення певної діяльності в майбутньому і контролем за її проведенням, координацією діяльності Президента, Конгресу, урядових міністерств і відомств, планом розподілу ресурсів, що ведуть конкуренцію між собою [20, с.21]. До основних функцій бюджету належать планування і прогнозування, координація роботи, контроль за витрачанням державних коштів, досягнення ефективності розподілу коштів, визначення державних пріоритетів.

Хоча бюджет є досить динамічною категорією, яка залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів, але його об'єм, структура, зміст доходів та видатків, а також об'єкти, суб'єкти і функції, форми та методи бюджетної діяльності відрізняються у кожному конкретному історичному періоді в різних країнах, він завжди залишається об'єктивною необхідністю. У ньому об'єднані в одне ціле всі фінансові канали, по яких держава зосереджує встановлені законом надходження у необхідному для виконання його функцій фонді коштів та за якими здійснюється розподіл цих коштів на фінансування ланок народного господарства, культури, управління, оборони тощо.

У сучасний період в умовах переходу до ринкової економіки роль бюджету значно посилюється. Оскільки державний бюджет є головним фінансовим планом, що акумулює та перерозподіляє основну частину фінансових ресурсів держави, то він відіграє головну роль у регулюванні ринкової економіки. Сфера дії бюджету в ринковій економіці досить широка, вона охоплює матеріальне виробництво та невиробничу сферу, окремі регіони і країну в цілому. За допомогою бюджету перерозподіляються кошти на розвиток пріоритетних господарств, на розширення ринкової інфраструктури, підтримку підприємництва, виконання загальнодержавних програм, тощо. Держава, керуючись основними принципами регулювання, з урахуванням конкретної ситуації може за допомогою бюджету, інвестиційної політики та інших економічних інструментів впливати на розвиток економіки та рівень життя населення. Однак, для сприятливого впливу бюджету на суспільні процеси повинні бути створені певні передумови. Це і усталеність грошового обігу, і розробка наукового обґрунтування, що буде базуватися на розвитку наукової теорії в галузі економічних досліджень, формування та виконання бюджету, і застосування прогресивних методів обчислення його статей на основі експериментальних оцінок, моделювання окремих взаємозв'язків та прогнозування їх результатів, вибору оптимальних рішень. Це дозволить реально обґрунтувати обсяг та оптимальний розподіл бюджетних ресурсів, раціональні форми стягування податків, зборів, методи фінансування видатків. Важливою передумовою є

також наявність законодавчих актів, що чітко визначають рамки та зміст бюджетного процесу, обов'язки, права та взаємовідносини його учасників.

На сьогодні в науці фінансового права існує проблема щодо формування бюджету як предмету вивчення і аналізу. Вона стосується активної, творчої діяльності держави, її фінансового механізму, фінансового апарату, фінансових кадрів.

Досвід економічного розвитку нашої держави свідчить, що саме абсолютизація центральних методів державного управління є на сьогодні безперспективною та не може дати позитивних результатів. Важливе значення для функціонування держави і місцевого самоврядування має не лише якісне, науково обгрунтоване законодавче закріплення за органами місцевого самоврядування бюджетних повноважень, а й їх правильне, ефективне, теоретичне розуміння, законодавче розмежування між різними рівнями виконавчої влади та місцевого самоврядування, відповідність його сутності та вимогам демократичного суспільства й сучасної людини.

Сфера економічного реформування на сьогодні є однією з найважливіших. До неї слід віднести бюджетну сферу та стан державних фінансів, саме вони мають велике значення для плідного функціонування держави. Негаразди та деякі ускладнення щодо виконання бюджетів не тільки відобразили наявність економічних проблем в державі, а й призвели до погіршення економічного становища взагалі.

Підводячи підсумок, зазначимо, що наука фінансового права в Україні досягла певних позитивних результатів. Завдяки розробці таких теоретичних питань як предмет, система, джерела фінансового права, фінансова діяльність держави, фінансові акти, система знань отримала міцну юридичну основу і набула досконалого вигляду. До сказаного слід додати, що в Україні було розроблено багато питань з бюджетного права, які пов'язані з поняттям бюджету, бюджетним регулюванням, бюджетним процесом.

У цілому слід зазначити, що

за Бюджетним кодексом України, бюджетний процес включає чотири стадії бюджетної діяльності: складання проектів бюджетів; розгляд та прийняття закону про Державний бюджет України; рішення про місцеві бюджети; виконання бюджетів; підготовка та розгляд звіту про виконання бюджетів та прийняття рішень щодо них;

бюджетний процес належить до числа тих предметів, який в Україні не тільки оновлюється і входить до числа найактуальніших частин українського права, але і продовжує переживати етап бурхливого розвитку;

після прийняття нового Бюджетного кодексу зросла актуальність проблеми дослідження стадій бюджетного процесу і в першу чергу основної стадії – стадії виконання бюджету як із прибуткової, так і з витратної частин. Це пояснюється тим, що в 90-х роках ХХ ст. в Україні на зміну банківській системі виконання бюджетів прийшла казначейська система, яка ще до кінця належним чином не продумана ні практичними працівниками, ні представниками науки з фінансового права;

на сьогоднішній день відсутні праці, присвячені проблемі виконання бюджету.

Отже, бюджет займає центральне місце у фінансовій системі будь-якої держави, забезпечує виконання задач і функцій, що стоять перед нею, виступає діючим механізмом її фінансової політики. Саме тому представляє значний інтерес вивчення досвіду зарубіжних країн щодо стадій бюджетного процесу.

У бюджетному процесі першим фактором його існування і функціонування є його динамічність, бо саме слово процес походить від латинського "процедере", що означає проходити.

Другим фактором бюджетного процесу є участь в ньому всіх органів державної влади і управління. До хронологічного розвитку додається фактор присутності в ньому державних інститутів.

Третім атрибутом формування і розвитку інститутів бюджету виступають конституційно-правові норми. До них додаються правові імперативи.

Четвертим обов'язковим додатком поняття бюджетного процесу є сукупність матеріальних норм, які опосередковано залучають національний дохід до реалізації державних функцій - податки і доходи від державної власності.

П'ятим обов'язковим реквізитом зазначеного процесу є система техніко-організаційних нормативів витрат, діючих стабільно протягом тривалого часу.

Шостим елементом бюджетного процесу виступає історично обумовлена впорядкована система державного механізму із суворим розподілом функцій, прав і повноважень всіх органів.

Сьомим додатком є бюджетні методи.

Таким чином, у сукупності бюджетний процес у широкому значенні є хронологічно обумовленою організаційно-правовою діяльністю державних органів по складанню, затвердженню і виконанню бюджету.

У вузькому значенні бюджетний процес зводиться до взаємообумовленої сукупності інститутів, нормативів і методів по складанню, затвердженню і регулюванню виконання бюджету, яке протікає в межах традиційної діяльності казначейських і розпорядчих органів без участі парламенту і уряду. Тобто, до бюджетного процесу у вузькому значенні відноситься поточне регулювання бюджету.

Список використаних джерел та література:

1. Краткий курс финансового права. – М, 1915.
2. Твердохлебов В. Сперанский и его деятельность в области финансов и денежного обращения // Советские финансы. – 1945, № 12.
3. Романович-Словатинский И.Г. Государственная деятельность гр. М.М.Сперанского // Отечественные записки. – 1873 г., № 12.
4. Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 1997.
5. Закон "Про тимчасовий державний устрій України" від 29 квітня 1918 року. // Конституційні акти України 1917-1920. – К., 1992.
6. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.), затверджена Всеукраїнським з'їздом Рад на засіданні 10.03.1919 року і прийнята в останній редакції Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом на засіданні 14.03.1919 року. Розділ П, частина А., стаття 6., пункт 1), за літерами - з) та і).// Хрестоматія з історії держави і права України у 2-х томах. Том 2. За редакцією В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 1997.
7. Ухвалений Радою Народних Міністрів закон про Державну Народну Раду Української Народної Республіки від 12 листопада 1920 року. Розділ IV, стаття 22, пункти за літерами - в), є). // Хрестоматія з історії держави і права України у 2- х томах. Том 2. За редакцією В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 1977.
8. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (1977 р.) Хрестоматія з історії держави і права України. У 2-х томах . Том 2 . За редакцією В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 1997.

9. Болтинова О.В. Стадии бюджетного процесса в зарубежных странах. Учебное пособие, (цитата из работы Гастона Жеза "Общая теория бюджета" -М.,1930, с.18"). – М.: ООО Профобразование, 2002.
10. Львов Д. Курс финансового права. – Казань, 1887.
11. Ровинский Е. А. Основные вопросы теории советского финансового права. – М., 1960.
12. Пискотин М. И. Социализм и государственное управление. – М., 1984.
13. Химичева Н. И. Субъекты советского бюджетного права. – Саратов, 1979.
14. Цыпкин С. Д. Правовое регулирование налоговых отношений в СССР. – М., 1955.
15. Цыпкин С. Д. Доходы государственного бюджета СССР. Правовые вопросы. – М., 1973.
16. Цыпкин С. Д. Финансово-правовые институты, их роль в совершенствовании финансовой деятельности государства. – М., 1983.
17. Воронова Л. К. Правовые основы расходов государственного бюджета в СССР. – Киев, 1981.
18. Научно - практичний коментар Бюджетного кодексу України / За ред. проф. П.В. Мельника. – К.: Юрінком-Інтер, 2003.
19. Процес формування бюджету в конгресі США: (за матеріалами журналу «Матіопаї Іоигпаї») // Економіка і управління в зарубіжних країнах: Інформаційний бюлетень/ ВІНПІ, 1998, № 3.
20. Шик А. Матеріали посібника з питань федерального бюджетного процесу. – Вашингтон, 1991.

Теремцова Н.В. Стадии и элементы бюджетного процесса в юридической литературе.

В статье рассмотрены предпосылки возникновения и развития бюджетного процесса, исследован вопрос о понятии бюджетного процесса в юридической литературе, уделено внимание историческому развитию Государственного бюджета, который имеет очень длительную историю становления и развития.

Ключевые слова: бюджетный процесс, стадии и элементы бюджетного процесса, Государственный бюджет.

Teremtsova N.V. Stages and elements of budgetary process in legal science.

In the article the pre-conditions of origin and development of budgetary process are considered, a question is explored in relation to notion of budgetary process in legal science, attention is spared to history development of the State budget which has the enough protracted history of becoming and development.

Key words: budgetary process, Stages and elements of budgetary process, State budget

Надійшла до редакції 20.08.2008 р.